

ALEKSANDRA CHYLEWSKA-TÖLLE

UAM Poznań

NARRACJA HISTORYCZNA W SŁUŻBIE KERYGMATU NA PRZYKŁADZIE PROZY PETERA DÖRFLERA

Historia jest ciągiem fabularnym, uwikłanym w najróżniejsze łańcuchy przyczynowo-skutkowych związków oraz zależności, których odtworzenie umożliwia „opowiadanie dziejów”. Nierozzerwalny związek między chrystianizmem a myśleniem o dziejach w wyraźny sposób ujawnia się w prozie historycznej zupełnie dzisiaj zapomnianego niemieckiego pisarza-kapłana Petera Dörflera (1878-1955).

I. NOTKA BIOGRAFICZNA

Peter Dörfler pochodził ze wschodniej części Bawarii i uczęszczał do gimnazjum prowadzonego przez benedyktynów w Augsburgu. Po zdanej w 1899 roku maturze kontynuował edukację jako student teologii w seminarium duchownym w Monachium. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Josephem Bernhartem (1881-1969), późniejszym uznanym teologiem, z którym należał w latach 20. do kręgu skupionego wokół Theodora Haeckera (1879-1945). Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1903 roku pracował jako wikariusz w kilku bawarskich parafiach. W 1913 roku obronił doktorat na Wydziale Teologicznym w Monachium. Tematem jego dysertacji był kult świętych według rzymskich inskrypcji i obrazów. Opublikowanie i pozytywne przyjęcie wspomnień *Als Mutter noch lebte* (1912)¹, napisanych pod wpływem śmierci matki (1909) otworzyły Dörflerowi drzwi do założonego przez Karla Mutha i cenionego nawet poza granicami Niemiec czasopisma „Hochland”. W 1915 roku został mianowany dyrektorem domu dziecka w Monachium (St. Marien-Ludwig-Ferdinand Kinderheim).

Objąwszy tam stanowisko przełożonego, kapelana i katechety, Dörfler kontynuował swoją twórczość literacką na szeroką skalę. Ogólny nakład jego wszystkich

¹ Por. P. Dörfler, *Als Mutter noch lebte. Aus einer Kindheit*, Freiburg i.Br. 1912.

tekstów przekroczył już za jego życia milion egzemplarzy. Od 1916 roku odbył liczne podróże z odczytami autorskimi nie tylko w miastach niemieckich, ale i w Szwajcarii, Austrii, w krajach nadbałtyckich, na Węgrzech, w Rumunii, Luksemburgu, Norwegii i we Francji. W 1918 roku został odznaczony krzyżem św. Ludwika, przyznawanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Niemiec, oraz otrzymał nagrodę fundacji im. Johanna Fastenratha. W 1933 roku został przyjęty do Pruskiej Akademii Sztuk. W Trzeciej Rzeszy pisarz nadal publikował swoje utwory. W żadnym jego tekście nie można jednakże znaleźć śladu aprobaty dla ideologii nazistowskiej. Tworzył, posługując się szyfrem, ale przystosowywał do pewnego stopnia swoje teksty do wymagań Ministerstwa Propagandy².

Po wojnie solidaryzował się z tzw. wewnętrzną emigracją³, której Thomas Mann (1875-1955) zarzucił tchórzostwo poprzez bierne tolerowanie terroru narodowych socjalistów. Rok 1945 przyniósł Dörflerowi Nagrodę Literacką Miasta Monachium, a w 1948 roku został on przyjęty do Bawarskiej Akademii Sztuk Pięknych (Bayerische Akademie der Schönen Künste) oraz odznaczony tytułem papieskiego prałata. W roku 1950 został powołany na członka Niemieckiej Akademii Języka i Literatury (Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung). W 1953 roku rodzinne miasto Untergermaringen przyznało Dörflerowi tytuł zasłużonego mieszkańca. Ostatnim oficjalnym wyróżnieniem był Krzyż Zasługi, który Dörfler przyjął w 1954 roku.

Zmarł w 1955 roku i został pochowany na cmentarzu Winthirfriedhof. Na podstawie testamentu cała spuścizna literacka została przekazana archiwum Caritasu archidiecezji Monachium-Fryzyinga (München-Freising).

2. CHARAKTERYSTYKA TWÓRCZOŚCI

Twórczość Petera Dörflera można określić mianem konserwatywnej, zachowawczej, pozbawionej radykalnych akcentów społecznych. Pisarz był wprawdzie popularny w kręgach chrześcijańskich, jednak jego obecność w szerszym obiegu literackim Niemiec miała – i ma do dzisiaj – charakter podskórny. Negatywną rolę odegrała tu zawężająca to piśmiennictwo i ograniczająca jej rezonans etykieta pisarza katolickiego. Choć twórczość ta nie zdołała się przebić na eksponowane miejsca w świadomości odbiorców, to zyskała mimo to dużą popularność, o czym świadczą liczne wznowienia do lat 70. Na swój sposób wydatnie przyczyniła się ona zatem do utrwalenia religijności o dość wyraźnie modelowanym charakterze. Debiut literacki Dörflera przypadł na dekadę poprzedzającą wybuch I wojny

² Dörfler eksponował w tym czasie w swoich tekstach np. mit starogermański.

³ Por. list Petera Dörflera do Walthera von Molo z 13 czerwca 1946 roku, w: Archiwum Caritasu archidiecezji München-Freising, sygnatura IV/NL PD 32 (odpis).

światowej. Były to lata próby, której poddani zostali katolicy, pragnący – nie uszczuplając przy tym depozytu wiary – nawiązać dialog z sekularyzującym się światem. Siłą rzeczy dochodziło do zderzenia się tendencji pluralistycznych w odczytywaniu współczesnych prądów umysłowych i politycznych, z zasadą podtrzymania jedności w Kościele. Dörfler poprzez swoją twórczość zamierzał przede wszystkim spełniać funkcje integracyjne, jednoczyć czytelników na zasadach katolicyzmu.

Zakorzenie w tradycji chrześcijańskiej ma w twórczości Dörflera podwójny wymiar. Z jednej strony oznacza odnalezienie przez niego sensu i wartości w samym istnieniu, w relacjach do natury, do innych ludzi, a przede wszystkim do Boga. Z drugiej zaś jest poszukiwaniem oparcia w Tradycji, a nawet – inaczej – radością z ponownego odkrywania źródeł nie tylko własnej wizji świata, ale i tej wspólnej dla całej tradycji europejskiej. Zakorzenie to ma jeszcze inny aspekt. Stanowi mianowicie świadectwo oddziaływującej mocy kanonu, odnalezienia w przeszłości stałego i fundamentalnego zbioru dzieł, myśli, poprzez które pisarz określa siebie i swoją twórczość.

3. HISTORIOGRAFIA W SŁUŻBIE KERYGMATU

W utworach Dörflera uderza bogactwo i wielostronność wiedzy historycznej, widocznej w szczegółowych opisach życia bohaterów. Dogłębne, czasami nawet zbyt drobiazgowo, studia nad wybranym zagadnieniem historycznym (co ilustrują już utwory z lat 20., jak powieść *Neue Götter*⁴) świadczą nie tylko o poważnym traktowaniu przezeń pisarskiego rzemiosła, lecz także o jego otwartości na obcy element. Ukazując wiele zjawisk kultury i nauki na tle historycznym, Dörfler dał wyraz swoim wewnętrznym inklinacjom historiograficznym. Refleksja nad sensem zmian historycznych zachodzących w czasie zrodziła w nim pytania o istnienie uporządkowanego procesu historycznego, o udział jednostek w tym procesie, o niepowtarzalność lub też wielokrotność tych samych wydarzeń historycznych oraz, ostatecznie, o cel tychże procesów. Nie należał on nigdy do żadnej grupy literackiej, nie ulegał żadnym literackim modom ani na nikim się nie wzorował. Zachowywał dystans wobec naturalizmu, realizmu i modernizmu. Wydaje się, że scalającym elementem jego prozy historycznej są pytania o duchowość, tyle że zadawane w kolejnych utworach za pomocą innych treści. Autor broni prawa człowieka do pytań o metafizykę i zastanawia się nad siłą przekazu, jaką niesie w tym wymiarze chrześcijaństwo.

Zjawiskiem, które Dörflera fascynuje i któremu poświęca on swoje twórcze wysiłki, jest życie człowieka w różnorodności jego społecznych przejawów i me-

⁴ Por. P. Dörfler, *Neue Götter. Roman*, t. 1 i 2, Kempten & München 1920.

tafizycznych implikacji. Z perspektywy zbiorowego doświadczenia ujmuje je w kategoriach historii i losu, nie zaś specyficznej konwencji charakterologicznej. Pyta o rolę i sens religii w życiu człowieka podlegającego przemożnemu wpływowi warunków politycznych. Osadzając obraz walki duchowej u postaci literackich na realistycznie motywowanym tle historycznym, eksponuje ścisły związek religijnych przekonań i politycznych uwarunkowań. Wizja dziejów o charakterze całościowym i aksjologicznym prezentuje wspólnotowe uporządkowanie czasoprzestrzeni, buduje wyrazisty i czytelny układ odniesienia. Chrześcijański fundament jego utworów przejawia się nie tylko w przezeń podejmowanej problematyce, lecz również w ich cechach immanentnych, o czym świadczy również sama ich struktura. Układ fabuły powieściowej ujawnia mechanizmy działania praw dziejowych, które należy odczytywać zgodnie z obecną w nich historiografią „chrześcijańską”.

Pierwsza połowa XX wieku była czasem wzmożonego zainteresowania dziejami, w których doszukiwano się analogii do powszechnie odczuwanej ówczesnie sytuacji kryzysu cywilizacji. To u progu tego okresu historiozofii katastroficznych ujrzały światło dzienne tak ważne dla filozoficznej refleksji o dziejach teksty, jak: *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* (1892) Georga Simmela oraz *Der Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte* (t. 1 – 1918, t. 2 – 1922) Oswalda Spenglera. Szczególnej rangi nabiera – według Johannes Mumbauera – dzieło literackie Dörflera w roli swoistego dokumentu historycznego o znaczeniu nie tylko uzupełniającym. Są to powieści o celach poznawczych, wyrastających ponad postulat drobiazgowej rekonstrukcji przeszłości, w których ujawnia się wyraźnie chrześcijańskie „odczytywanie” historii⁵. Na historiografię jako istotny komponent twórczości literackiej Dörflera zwraca uwagę również Friedrich Braig. Podstawowym założeniem przyjętej przezeń hermeneutyki jest ukierunkowanie interpretacji na zaszyfrowane w prozie Dörflera idee związane z refleksją nad historią. Wychodząc od tradycyjnego modelu analizy i przy założeniu integralności semantycznej utworu, autor stara się dotrzeć do tych rejonów, które kryją w sobie zasoby metahistoryczne. U Dörflera kategorie teologiczne bliskie są rozpatrywaniu historii człowieka jako istoty metafizycznej. Ideą przewodnią jest w tym tekście misja człowieka realizującego swoje powołanie do pełni człowieczeństwa, niezależnie od przemian dziejowych⁶. Refleksje Braiga są, mimo to, niepełną próbą uporządkowania twórczości historycznej powstałej do lat 30. Autor zauważa wprawdzie pojawienie się w tym okresie kilku tendencji, część z nich uznając za tradycyjne, w innych dopatrując się nowatorstwa, jednak pomija nawiązania Dörflera do innych układów odniesienia niż refleksja chrześcijańska, do których należą socjologiczne i filozoficzne koncepcje zmierzchu

⁵ Por. J. Mumbauer, *Peter Dörfler und die Erneuerung des historischen Romans*, „Literarischer Handweiser” 1928, nr 64, s. 405-407.

⁶ Por. F. Braig, *Peter Dörfler. Antike und Christentum in deutscher Landschaft*, „Stimmen der Zeit” 1938, nr 134, s. 9-11.

cywilizacji. Twórczość ta była próbą odpowiedzi na kryzys cywilizacji współczesnej. Refleksje o kulturze w niej zawarte należy zatem rozpatrywać na tle szerszym niż przewycięzanie katastrofizmu.

Doświadczenie rozpadu świata zostaje przedstawione przez niemieckiego kapłana jako coś nieuchronnego, na stałe wpisane w rzeczywistość i dlatego stanowiącego metodę pozbywania się pozorów na drodze do dotarcia do prawdy o naturze rzeczy. Pisarz skupia swoją uwagę na wykazaniu żywotności chrześcijaństwa, w nim upatrując szansy uzdrowienia cywilizacji współczesnej, czyniąc np. w powieści *Neue Götter* aluzję do grasującej ówczesnie w Europie bezbożnej ideologii bolszewickiej oraz do nihilizmu⁷. Istotną kwestię stanowiła wówczas rezygnacja z pokus uznania kultury za wartość dodatnią, duchową, przeciwstawianą cywilizacji, czyli czynnikowi materialnemu niejako ze swej natury naznaczonego znakiem ujemnym. To dowartościowanie rzeczywistości doczesnej miało znaczenie wręcz fundamentalne dla nowej katolickiej koncepcji kultury. Przetawiała ona być pojęciem abstrakcyjnym, zawieszonym w idealistycznych rejonach, a stawała się rdzeniem cywilizacji, a nawet jej szczytowym osiągnięciem, co widoczne jest zwłaszcza w powieści *Die Schmach des Kreuzes*⁸ (1927/1928), ukazującej wieloletnią walkę bizantyjskiego cesarza Herakliusza (574-641) z podbijającymi Jerozolimę i zachód Persami.

W koncepcji Dörflera sens historii zostaje określony poprzez nadrzędny układ prymarnych idei. Zapewnia on „wyższy sens” pojedynczym zdarzeniom i ich sekwencjom. Równocześnie pisarz reprezentuje „skromną” historiografię. Ani narrator, ani postaci świata nie wypowiadają wprost sądów dotyczących sensu dziejów i ich przyczyny sprawczej. Konstrukcja przedstawionego świata zawiera jednak *implicite* pewną koncepcję historiozoficzną. Nie ma tu wprawdzie łatwo uchwytnego projektu metahistorycznego, są natomiast dyskretne do niego aluzje. Autor nierzadko rezygnuje z auktorialnego modelu narracji, a także z jednoznacznych wizji ustalających znaczenia powieściowego przekazu. Sprowadza swoją refleksję o dziejach na poziom wykreowanych przez siebie postaci. To ich intuicje, przekonania, doświadczenia są głównym medium prawd ogólnych. Konkretnie wypadki dziejowe, czyli owa historia powszechna, są wyrazem woli Bożej. Religia wiąże się z wymową artystyczną, ideowo-polityczną i społeczną utworów, a co najważniejsze – z jego światem przedstawionym, z mentalnością i światopoglądem bohaterów. Według pisarza nie sam proces historyczny powinien stać w centrum zainteresowania powieścią historyczną, lecz postawy i zachowania, gdyż głównym zadaniem tego gatunku jest ukazanie konfrontacji człowieka z otaczającym go światem i ze swoim losem. Postrzeżenie to odbywa się w oparciu o kategorie

⁷ Por. tenże, *Peter Dörfler*, „*Stimmen der Zeit*” 1957, nr 160, z. 7, s. 3-13 (tu s. 11).

⁸ Por. P. Dörfler, *Die Schmach des Kreuzes. Roman*, t. 1 i 2, München 1927-1928.

metafizyczne, gdyż pytania ostateczne, np. o sprawiedliwość na świecie czy o rolę sumienia, nie mają charakteru prawnego, lecz również religijny.

Peter Dörfler jest zatem pisarzem sondującym świadomość chrześcijańskich problemów i podejmującym próby rekonstrukcji zagadnień religijnych od strony konsekwentnie historycznej. Jest przy tym świadomy, że kreowana przez niego pamięć zbiorowa nie jest prostym zapisem wydarzeń sprzed lat, ale stanowi odzwierciedlenie pewnej sytuacji społeczno-religijnej i politycznej. Z rezerwuaru wydarzeń historycznych autor wybiera te elementy, które są jego zdaniem najbardziej komunikatywne dla czytelnika. Z wycuciem odtwarza koloryt emocjonalny i estetyczny każdej przez siebie przedstawianej epoki, niezależnie od tego, czy jest to czas antyczny (*Neue Götter, Die Schmach des Kreuzes, Severin, Seher von Norikum*⁹ – 1947; *Siegfried im Allgäu*¹⁰ – 1924), średniowieczny (*Der Urmeier*¹¹ – 1948; *Der Schüler des Albertus Magnus*¹² – 1927; *Am Hunnenstein*¹³ – 1925) czy nowożytny (*Die Gesellen der Jungfer Michline*¹⁴ – 1953). Obok epizodów związanych z historią Niemiec i Włoch, a symbolizowanych przez takie pojęcia, jak: monarchia, władca i panowanie, obok postaci papieży i cesarzy, pojawiają się epizody z wojen wyzwolńczych i przełomów (*Der Sohn des Malefizschenk*¹⁵ – 1947; *Peter Farde. Ein Abenteurer wider Willen*¹⁶ – 1922; *Auferstehung*¹⁷ – 1938; *Erwachte Steine – Was sie uns von Feindesnot erzählen*¹⁸ – 1916) oraz momentów stabilizacji (*Die Papstfahrt durch Schwaben*¹⁹ – 1923). Utwory te stanowią kanwę do formułowania pytań o możliwość współdziałania człowieka z Bogiem w tworzeniu historii, a w konsekwencji pytania o determinanty procesu historycznego, a przedstawione w nich chrześcijaństwo nie jest związane z żadną formacją społeczną ani też z żadnym konkretnym światem przestrzennym czy czasowym. Innymi słowy, autor nie wykorzystuje przewagi potencjału „własnego kraju nad innym” i unika niebezpieczeństwa zawłaszczenia pamięci.

Istnieje wyczuwalny związek między cechami konstrukcyjnymi utworu a rozumieniem dziejów, jakie zostało weń wpisane. Pewne elementy budowy świata przedstawionego – kompozycja, obrazowanie, sytuacja narracyjna – pozostają

⁹ Por. tenże, *Severin der Seher von Norikum. Dichtung und Geschichte*, Freiburg i.Br. 1947.

¹⁰ Por. tenże, *Siegfried im Allgäu. Ein alamann. Mär*, Kempten & München 1924.

¹¹ Por. tenże, *Der Urmeier. Roman*, München 1948.

¹² Por. tenże, *Der Schüler des Albertus Magnus. Erzählung*, „Hochland” 1927, nr 24, s. 136-151 i 273-291.

¹³ Por. tenże, *Am Hunnenstein. Geschichtliche Erzählung*, Frankfurt a.M. 1925.

¹⁴ Por. tenże, *Die Gesellen der Jungfer Michline*, Freiburg i.Br. 1953.

¹⁵ Por. tenże, *Der Sohn des Malefizschenk. Ein Roman*, München 1947.

¹⁶ Por. tenże, *Peter Farne. Ein Abenteurer wider Willen*, Augsburg 1922.

¹⁷ Por. tenże, *Auferstehung. Roman*, Berlin 1938.

¹⁸ Por. tenże, *Erwachte Steine. Was sie uns von Feindesnot erzählen. Novellen*, Kempten-München 1916.

¹⁹ Por. tenże, *Die Papstfahrt durch Schwaben. Erzählung*, Kempten-München 1923.

w bezpośrednim związku z charakterem wizji dziejów, jaką przynosi proza Dörflera. Autor wprowadza do swych powieściowych światów element pełniący funkcję instancji rozstrzygającej o ostatecznej wymowie przesłania ogólnodziejowego. W podejściu do zagadnień wiary uwidacznia się u niego poznawczy dystans. Stosując podmiotowy sposób opisu, można powiedzieć, że religia była dla autora obiektem autorskiej obserwacji, ale nie przedmiotem intelektualnego doświadczenia.

W prozie Dörflera dostrzec można pewną rytmiczność w ujmowaniu procesu dziejowego. Składa się on z powtarzających się starć wiary z niewiarą oraz ducha z materią (*Neue Götter*). Wygląda to, jakby dwa fundamentalne elementy kosmosu, pozostające zrzędzeniem Opatrzności w nieusuwalnym antagonizmie, decydowały o rytmie dziejów. Ciało i duch w postaci dwóch idei podporządkowują sobie na najwyższym, historiozoficznym poziomie całość dziejowej rzeczywistości. Układa się ona ponadto w figurę drogi, której pokonywanie związane jest z periodycznie powtarzającym się dramatem upadków i powstań. Wyraża się on w ekspozowaniu dualizmu w przedstawianym świecie i prób jego przewyciężania, we wskazywaniu na antytetyczny charakter istniejących wartości, w zestawieniu sfery ducha ze sferą materii, dobra ze złem, porządku z chaosem, w balansowaniu między aktywnym a kontemplacyjnym sposobem przeżywania świata.

W wizji tej na proces dziejowy składają się różne fazy, niektóre na siebie zachodzą, mają punkty wspólne, inne biegną oddzielnie. Jedna z nich rządzi trwaniem wielkich formacji cywilizacyjnych, inna – formacji etnicznych. Dzieje toczą się tu na rozmaitych poziomach i w rozmaitym tempie. Autor wprowadza czytelnika w świat, którego istotną cechą jest przechodzenie jednej fazy w drugą, czyli przemijanie. Ale nie jest to proces związany po prostu z upływem fizykalnie rozumianego czasu. Dörflera nie interesuje biologiczne starzenie się ludzi i kosmosu. Przechodzeniu z jednej fazy w drugą towarzyszy bowiem zniszczenie, którego autorami nie są siły natury, lecz żywi ludzie²⁰.

Postaci literackie (przede wszystkim te pierwszoplanowe) są ważnymi uczestnikami procesu historycznego. Ich decyzje organizują dziejową rzeczywistość, wpływają na rozwój wypadków. Człowiek współtworzy historię i charakter tego udziału zależy w dużym stopniu od niego samego, od jego religijnego przygotowania, głębi przeżyć religijnych. Cel ten związany jest z pogłębianiem jego duchowej jedności z Bogiem. Dörfler polemizuje z modelem człowieczeństwa stworzonym przez naturalistów. Odrzuca przy tym tezę, że jednostka tylko do pewnego momentu dysponuje pełnią podmiotowości i że tylko w ograniczony sposób może ona skutecznie włączyć się w przebieg zdarzeń. Co za tym idzie, granice swobody są ustalane jedynie przez człowieka samego, a nie przez inne

²⁰ Por. np. opowiadanie *Friede*, w: tenże, *Des Vaters Hände Erzählungen*, München 1956, s. 171-186.

kategorii i sfery, jak np. siły transcendentne wobec ludzkich działań. Sam przebieg procesu historycznego pozostaje w całości domeną ducha czasu.

Widać wyraźnie, że wizja dziejów Dörflera zorientowana jest chrystocentrycznie, o czym świadczą m.in. symbolika krzyża i motyw głoszenia Królestwa Bożego. Autor dostrzega słabość w historii, szczególnie jaskrawo objawiającą się w obliczu wielkich dziejowych zadań oraz sprzeciwia się przekonaniu o samowystarczalności człowieka zanurzonego w nurt czasu, podkreślając w pewnym sensie „pragnienie” Boga do wyjścia naprzeciw ludzkim wysiłkom. Historia jest dziełem Boga, a człowiek spełnia w niej funkcję instrumentalną. Co więcej, bycie owym środkiem jest warunkiem istnienia historii. Realizując Boże zamiary człowiek staje się pożytecznym narzędziem, ale owo dobro jest warunkowe i czasowe. By mieć udział w tworzeniu historii, człowiek musi zaakceptować Bożą dominację i wolitywnie podporządkować się Jemu. A to oznacza w dużym stopniu podporządkowanie się Kościołowi.

W powieściach historycznych Dörfler skupia się na problemie rozumienia i interpretacji historii, przy czym wyróżnić należy takie aspekty, jak: pokusa władzy, dążenie do jej osiągnięcia, akceptacja istniejących struktur polityczno-ustrojowych oraz konsekwencje wynikające z nadużywania siły zbrojnej. Autor nawiązuje do dawnej przeszłości, podnosząc problem winy i odpowiedzialności²¹. Protagonisci jego utworów poruszają się w obcym, wrogim im świecie, są często samotni i zrozpaczeni, niepewni jutra. Siła chrześcijaństwa, jego możliwości tworzenia dziejów ujawniają się w miłosierdziu i pokorze poszczególnych jednostek. I chociaż środki te, nazywane ubogimi, jawić się mogą jako doraźnie nieskuteczne, to jednak w dłuższym okresie historycznym zawsze okazują swą siłę. Objawia się to przez wyeksponowanie znaczenia chrześcijaństwa, a dokładniej uniwersalność jego systemu aksjologicznego. Zauważalne jest u niemieckiego kapłana-pisarza naturalne napięcie między naturalną wzniosłością, jaką wywołuje Kościół i jego tradycja a obroną autora przed uleganiem jej. Jest to jednak sublimacja pozorna, przenosząca w najlepszym przypadku uwznioślenie na plan dalszy i zachowująca pozory zachowania dystansu emocjonalnego. Cesarz Herakliusz (*Schmach des Kreuzes*) ukazany jest w kontekście chrześcijaństwa, a więc niesienia „wyższej kultury”. Choć w rzeczywistości głównymi aktorami wydarzeń z VI i VII wieku były wojna i podbój, wzniosłość ta nie tylko nie została przez autora zniwelowana, ale nawet i wzmocniona jako utrwalony sposób pojmowania i odczuwania przeszłości, a zarazem przyjęta konwencja literacka²². Autor niejednokrotnie koncentruje uwagę na drobnych epizodach, którym nadaje rangę sym-

²¹ Por. W. Frühwald, *Literatur von der Zeit der ersten bis in die Zeit der zweiten Republik (1920-1956)*, w: *Handbuch der Literatur in Bayern. Vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart. Geschichte und Interpretationen*, red. A. Weber, Regensburg 1987, s. 437-466.

²² Więcej na temat wzniosłości w narracjach historycznych: J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1996, s. 240-250.

boli, przenosząc je tym samym w przestrzeń zmitologizowaną. A ta jest u niego nie tylko aksjologicznie zorientowana, ale ma także konkretny wymiar praktyczny – ma za zadanie zaspakajać określone potrzeby duchowe czytelnika. Mity historyczne potraktować można – powołując się na Jerzego Maternickiego – jako łącznik między przeszłością a teraźniejszością i przyszłością. W takim rozumieniu są one „przekazem prawd uniwersalnych, ponadczasowych, mających istotne znaczenie dla ich nosicieli, którzy wyprowadzają z nich praktyczne wskazania, co w danej sytuacji należy czynić (...)”²³. Taki sposób myślenia nie wyklucza jednakże u Dörflera dostrzeżenia w należyтым stopniu dynamiki dziejów.

Zarówno forma utworów, jak i zawarte w nich tematy i motywy oraz klarowny w prostocie język, to cechy mieszczące się w ramach postulatów estetycznych nawiązujących do tradycji neorealizmu czy też – jak uważa Karl Heiserer – „chrześcijańskiego realizmu”²⁴. Dörfler nie podzielał poglądu o istnieniu modelowej powieści chrześcijańskiej. Tym, co go fascynowało i inspirowało w wydarzeniach historycznych, było nie tyle męstwo, ile energia i żywiołowość działań jego bohaterów oraz przede wszystkim coś, co w jego mniemaniu stanowiło sedno całej historii – zderzenie dwóch skrajnie odmiennych cywilizacji, widoczne np. we wspomnianym już opowiadaniu *Am Hunnenstein* traktującym o zdobyciu przez wojowniczych Hunów klasztoru Wessobrunn w roku 955. Przyglądanie się przez Dörflera prawidłowościom historycznym okazało się archeologicznym wysiłkiem o wysokim stopniu skomplikowania. Zagadnienia uniwersalnych wartości, ich źródła i charakteru traktowane są przez niego jako droga do uzyskania zobiektywizowanej odpowiedzi na pytanie o sam sens przemian historycznych. Służy temu uchwycenie relacji między elementami stałymi i zmiennymi w dziejach, relacji między sensem historii a jej sferą zjawiskową, dostrzegalną, będącą przedmiotem historiografii. Pierwiastek soteryczny zawarty w procesie dziejowym nie musi być odczuwany jako rozpoznanie celu dziejów. Nie musimy wiedzieć – jak pisze Dörfler w eseju *Dichtung und Geschichte*, odwołując się przy tym do tekstu Josepha Bernharta *Sinn der Geschichte* – dokąd zmierza historia i co gwarantuje człowiekowi posłuszeństwo jej prawom, aby uznać jej sensowność, tj. aby akt udziału w ruchu dziejów mógł dawać poczucie sensu ludzkim działaniom²⁵. Soteryczny mit historii w wersji nieutopijnej, tj. historii, której zmienna ciągłość jest fundamentem sensowności działań, nadaje działaniom ludzkim sens pozytywnie wartościujący. Pewnym uproszczeniem będzie określenie tego jako dążenie do wydobywania się z historycznego czasu cywilizacji do symbolicznego czasu ducha.

²³ J. Maternicki, *Historiografia i mity*, w: *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. A. Czyżewski, R. Stobiecki i in., Warszawa-Łódź 2012, s. 11-25.

²⁴ List Karla Heiserera do Petera Dörflera z okazji jego 60. urodzin, bez daty, w: Archiwum Caritasu archidiecezji München-Freising, sygnatura IV/NL PD 304.

²⁵ Por. P. Dörfler, *Dichtung und Geschichte. Ein Vortrag*, Köln 1935, s. 17.

Zakładając, że pamięć kulturowa utrwalona w przestrzeni publicznej jest elementem stałym, to instrumentem jej obecności będzie zawsze polityka historyczna²⁶, kreowana – w sposób pośredni i nie zawsze zamierzony – również przez Petera Dörflera. Postuluje on ujmowanie zamkniętych okresów przeszłości jako wyraźnych ogniw dziejowego łańcucha i uwzględnianie miejsca, jakie zajmują portretowane przez nie okresy czasowe w rozwoju cywilizacji. Epoka w ten sposób ujęta ujawnia zarówno swe związki z okresem ją poprzedzającym, jak i z etapem następującym po niej, co pełni funkcję pomocniczą w ukazaniu mechanizmu przemian dziejowych. Ich przyczyna leży w dezaktualizacji form cywilizacyjnych. Raz zrodzone nie mają charakteru niezmiennie trwałych sposobów organizacji życia duchowego i społecznego, co pisarz ukazuje najpełniej w powieści *Die Gesellen der Jungfer Michline*. Kreśli on w niej wizję XVIII-wiecznego Rzymu jako symbolu Kościoła w całym bogactwie jego osiągnięć i możliwości, a zarazem upadków i słabości, z których ta instytucja zawsze wychodziła wprawdzie nieco poturbowana, ale ostatecznie zwycięska. Autor nie kwestionuje przy tym faktu dominacji Kościoła w życiu społecznym. Przeciwnie, dostrzega wiele zalet tej sytuacji, ale pod warunkiem ciągłego dostosowywania się kościelnej nauki społecznej do zmian zachodzących w społeczeństwie. Podkreśla fakt postępu w Kościele, który rozwija się, zmienia formy obecności pośród świata i metody działania, wychodzi naprzeciw potrzebom duchowym swoich wiernych. W swoim wymiarze ludzkim okazuje się niedoskonały, grzeszny, zawodzący. Pisarzowi znane były dobrze z przekazów historycznych sytuacje kryzysowe w historii Kościoła oraz procesy tworzenia zrębów nauki dogmatycznej (co ukazuje np. poprzez kontrowersje z arianami, monofizytami i donatystami w powieści *Seher von Norikum*), w swoich utworach nawołuje jednak, by nie ulegać pokusie zbyt łatwej redukcji wszystkiego do wymiaru „historycznego”, a więc i „ludzkiego”, oraz by nie koncentrować zbyt dużej uwagi tylko na słabościach i wadach osób duchownych. Z drugiej strony ostrzega przed pielęgnowaniem pewnych form instytucjonalnych, kościelnych przyzwyczajęń, przed mechanicznym stylem sprawowania liturgii oraz przed przedmiotowym traktowaniem wiernych.

ZAKOŃCZENIE

Koncepcje odniesione do tradycji zachodniego myślenia o historii ujawniają swoje niewątpliwe powiązania ze stanowiskiem św. Augustyna, przedstawionym w *De civitate Dei*. Nie można jednak sprowadzać zawartości ideowej utworu Dörflera do jakiegoś jedyne go nurtu filozoficznego czy też do istniejących kon-

²⁶ Por. A. Assmann, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 1999.

cepcji człowieka. Posiłkując się wątkami augustyńskimi, tomistycznymi czy też mounierowskimi, tworzy on nową jakość, która nie jest eklektyczna. Jest to pewna całość, w której istnieją różne źródła wiary, różne rodzaje przeżyć religijnych, gdzie Bóg jest zawsze celem, a w wierze religijnej chodzić będzie o dobro drugiego człowieka. Powieści z ostatnich lat twórczości (po 1945 roku) pozwalają uchwycić proces wycofywania się autora z chrześcijańskiej refleksji o dziejach ujęć *stricte* historiozoficznych. Towarzyszy temu osłabiona „strukturalność”, czyli systemowość przedstawionych koncepcji dziejów: od literackiej ich filozofii poprzez wyrażaną alegorycznie ich teologię do pozbawionego jakiegokolwiek „schematu” mądrościowego nad nimi namysłu. Historiozoficzna konstrukcja Dörflera, definiująca tożsamość chrześcijańską poprzez odwoływanie się do tradycji kultury, języka i wspólnoty doświadczeń, nawołuje w dużej mierze do raczej monolitycznego obrazu historii chrześcijaństwa i ogranicza przestrzeń dialogu do własnej formacji ideologiczno-religijnej. Jej ramy tworzą trzy pojęcia: Kościół – naród – wspólnota. To konstruowanie przez Dörflera „wspólnoty pamięci” nie ma charakteru wartościującego, chociaż odwołuje się do wartości symbolicznych, nawiązujących do poczucia jedności i siły.

Bibliografia

Assmann A., *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 1999.

Braig F., *Peter Dörfler*, „Stimmen der Zeit” 1957, nr 160, z. 7, s. 3-13.

Braig F., *Peter Dörfler. Antike und Christentum in deutscher Landschaft*, „Stimmen der Zeit” 1938, nr 134, s. 9-11.

Dörfler P., *Als Mutter noch lebte. Aus einer Kindheit*, Freiburg i.Br. 1912.

Dörfler P., *Am Hunnenstein. Geschichtliche Erzählung*, Frankfurt a.M. 1925.

Dörfler P., *Auferstehung. Roman*, Berlin 1938.

Dörfler P., *Der Schüler des Albertus Magnus. Erzählung*, „Hochland” 1927, R. 24, s. 136-151 i 273-291.

Dörfler P., *Der Sohn des Malefizschenk. Ein Roman*, München 1947.

Dörfler P., *Der Urmeier. Roman*, München 1948.

Dörfler P., *Des Vaters Hände Erzählungen*, München 1956.

Dörfler P., *Dichtung und Geschichte. Ein Vortrag*, Köln 1935.

Dörfler P., *Die Gesellen der Jungfer Michline*, Freiburg i.Br. 1953.

Dörfler P., *Die Papstfahrt durch Schwaben. Erzählung*, Kempten-München 1923.

Dörfler P., *Die Schmach des Kreuzes. Roman*, t. 1 i 2, München 1927-1928.

Dörfler P., *Erwachte Steine. Was sie uns von Feindesnot erzählen. Novellen*, Kempten- München 1916.

Dörfler P., *Neue Götter. Roman*, t. 1 i 2, Kempten-München 1920.

Dörfler P., *Peter Farne. Ein Abenteurer wider Willen*, Augsburg 1922.

Dörfler P., *Severin der Seher von Norikum. Dichtung und Geschichte*, Freiburg i.Br. 1947.

Dörfler P., *Siegfried im Allgäu. Ein alamann. Mär*, Kempten-München 1924.

Frühwald W., *Literatur von der Zeit der ersten bis in die Zeit der zweiten Republik (1920-1956)*, w: *Handbuch der Literatur in Bayern. Vom Frühmittelalter bis zur Gegenwart. Geschichte und Interpretationen*, red. A. Weber, Regensburg 1987, s. 437-466.

List Karla Heiserera do Petera Dörflera z okazji jego 60. urodzin, bez daty, w: Archiwum Caritasu archidiecezji München-Freising, sygnatura IV/NL PD 304.

List Petera Dörflera do Walthera von Molo z 13 czerwca 1946 roku, w: Archiwum Caritasu archidiecezji München-Freising, sygnatura IV/NL PD 32 (odpis).

Maternicki J., *Historiografia i mity*, w: *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. A. Czyżewski, R. Stobiecki i in., Warszawa-Łódź 2012, s. 11-25.

Mumbauer J., *Peter Dörfler und die Erneuerung des historischen Romans*, w: „Literarischer Handweiser” 1928, R. 64, s. 405-407.

Topolski J., *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1996.

Streszczenie

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o związki narracji historycznej z kerygmatem w prozie niemieckiego kapłana Petera Dörflera (1878-1955). Podejmuje on zagadnienia o tematyce teologiczno-religijnej od strony historycznej, to znaczy w czasowym jej uwikłaniu. Kreowana przez niego „pamięć zbiorowa” nie jest prostym zapisem wydarzeń sprzed lat, ale stanowi odzwierciedlenie pewnej sytuacji społeczno-religijnej i politycznej Kościoła katolickiego w Niemczech w I połowie XX wieku. Historiograficzna konstrukcja u Dörflera definiuje tożsamość chrześcijańską poprzez odniesienia do tradycji kultury, języka i wspólnoty doświadczeń.

Słowa kluczowe: *historiografia, kerygmat, Kościół katolicki, proza, religia*

Summary

Historical Narration as the *Kerygma* on the Example of Peter Dörfler's Writings

This paper examines the link between historical narration and the *Kerygma* in the writings of a German Catholic priest, Peter Dörfler (1878-1955). He deals with his theological-religious ideas from a historical perspective, i.e. in their historical context. The term "collective memory" the author created is not just a simple record of events that took place ages ago, yet constitutes a reflection of a given socio-religious and political situation of the German Catholic Church in the first half of the 20th century. The historical narrative of Dörfler defines the Christian identity in reference to cultural tradition, language and community experiences.

Keywords: *Catholic Church, historical narrative, kerygma, religion*